DOMSTOLENS DOM (första avdelningen)

den 26 mars 2009 *

I mål C-348/07,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 234 EG, framställd av Landgericht Hamburg (Tyskland) genom beslut av den 18 juni 2007, som inkom till domstolen den 27 juli 2007, i målet

Turgay Semen

mot

Deutsche Tamoil GmbH,

meddelar

DOMSTOLEN (första avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden P. Jann samt domarna M. Ilešič, A. Tizzano, E. Levits (referent) och J.-J. Kasel,

* Rättegångsspråk: tyska.

generaladvokat: M. Poiares Maduro,
justitiesekreterare: handläggaren C. Strömholm,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 18 september 2008,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

— Turgay Semen, genom H.-J. Rust, Rechtsanwalt,

— Deutsche Tamoil GmbH, genom T. Wambach, Rechtsanwalt,

— Tysklands regering, genom M. Lumma, J. Kemper och T. Baermann, samtliga i egenskap av ombud,

— Italiens regering, genom I.M. Braguglia, i egenskap av ombud, biträdd av S. Fiorentino, avvocato dello Stato,

— Europeiska gemenskapernas kommission, genom H. Støvlbæk och H. Krämer, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 19 november 2008 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 17 i rådets direktiv 86/653/EEG av den 18 december 1986 om samordning av medlemsstaternas lagar rörande självständiga handelsagenter (EGT L 382, s. 17, svensk specialutgåva, område 6, volym 2, s. 150) (nedan kallat direktivet).

2 Begäran har framställts i ett mål mellan Turgay Semen, som har drivit en bensinstation, och Deutsche Tamoil GmbH (nedan kallat Deutsche Tamoil). Målet gäller storleken på den gottgörelse som Turgay Semen har rätt till med anledning av nämnda bolags uppsägning av Turgay Semens agenturavtal.

Tillämpliga bestämmelser

De gemenskapsrättsliga bestämmelserna

3 I artikel 17 i direktivet föreskrivs följande:

”1. Medlemsstaterna skall vidta de åtgärder som behövs för att se till att handelsagenten efter det att agenturavtalet upphört att gälla får ersättning i överensstämmelse med punkt 2 eller får skadestånd i överensstämmelse med punkt 3.

2. a) Handelsagenten skall ha rätt till gottgörelse, om och i den mån som

— han har skaffat huvudmannen nya kunder eller i betydande omfattning har ökat affärsvolymen med befintliga kunder och affärerna med dessa kunder fortsätter att ge huvudmannen ansenliga fördelar, och

— betalningen av denna gottgörelse är rimlig med hänsyn till samtliga omständigheter och då särskilt handelsagentens förlust av provision på affärer med dessa kunder. Medlemsstaterna kan föreskriva, att dessa omständigheter även skall innefatta tillämpningen av en konkurrensklausul i den bemärkelse som avses i artikel 20.

b) Gottgörelsens storlek får inte överskrida ett belopp motsvarande en årlig ersättning beräknad med utgångspunkt från handelsagentens genomsnittliga årsersättning under de senaste fem åren. Om avtalet ingåtts inom de senaste fem åren, beräknas gottgörelsen med utgångspunkt från genomsnittsersättningen under perioden i fråga.

c) Beviljandet av sådan gottgörelse skall inte hindra handelsagenten från att kräva skadestånd.

…”

Den nationella lagstiftningen

4 Artikel 17.2 i direktivet har införlivats med nationell rätt genom 89b § stycke 1 i den tyska handelslagen (Handelsgesetzbuch), i dess lydelse vid tidpunkten för omständigheterna i målet vid den nationella domstolen. I denna bestämmelse föreskrivs följande:

”1. Efter det att ett agenturavtal har upphört att gälla har handelsagenten rätt till skälig gottgörelse från huvudmannen om och i den mån som,

(1) nya kunder som handelsagenten har tillfört huvudmannen fortsätter att ge huvudmannen väsentliga fördelar efter det att agenturavtalet har upphört,

(2) handelsagenten till följd av att agenturavtalet har upphört förlorar provision som han annars skulle ha uppburit på befintliga eller framtida transaktioner med kunder som han har tillfört huvudmannen, och

(3) gottgörelsen är rimlig med hänsyn till samtliga omständigheter.

2. När handelsagenten har ökat handeln med en befintlig kund i så hög grad att det ur ekonomisk synpunkt är att jämställa med anskaffning av en ny kund anses han ha tillfört en ny kund.”

Tvisten vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

5 Från den 1 november 2001 till och med den 31 december 2005 drev Turgay Semen en bensinstation i Berlin, ägd av bolaget Deutsche Tamoil. Turgay Semen sålde huvudsakligen bränsle och smörjmedel i detta bolags namn och för dess räkning. Därutöver sålde Turgay Semen telefonkort från olika operatörer som nämnda bolag ställde till hans förfogande.

6 Deutsche Tamoil ingår i den libyska statliga koncernen Oilinvest, som driver en kedja med omkring 250 bensinstationer i Tyskland, både under premiumvarumärket Tamoil, bolagets eget firmanamn, och under budgetvarumärket HEM.

7 Den bensinstation som Turgay Semen drev var en HEM-station. Hans provision beräknades på grundval av den sålda kvantiteten (provision per liter) när det gällde

bränsle och på grundval av omsättningen när det gällde olja. Turgay Semens provision var lägre när innehavare av bensinkort, vilka fick rabatt av Deutsche Tamoil, tankade.

8 Landgericht Hamburg har att pröva den gottgörelse som ska utbetalas till Turgay Semen efter det att hans avtal med Deutsche Tamoil upphört.

9 Enligt tysk rättspraxis är de tre kriterier som framgår av 89b § stycke 1 i den tyska handelslagen kumulativa och ömsesidigt begränsande. Gottgörelsen kan således inte överstiga det lägsta av de belopp som följer av en tillämpning av ett av dessa tre kriterier.

10 Den hänskjutande domstolen är, med stöd av denna rättspraxis, benägen att tolka artikel 17.2 a i direktivet så att denna bestämmelse, enligt vilken handelsagentens förlust av provision endast utgör en omständighet som ska beaktas vid prövningen av gottgörelsens rimlighet, även gör det möjligt att inta den ståndpunkten att storleken på den provision som handelsagenten har förlorat utgör den översta gränsen för denna gottgörelse.

11 Landgericht Hamburg hyser emellertid vissa tvivel när det gäller nämnda tolkning av artikel 17.2 a i direktivet och har därför beslutat att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:

”1) Är det förenligt med artikel 17.2 a i direktivet att den gottgörelse som en handelsagent har rätt till begränsas till den provision han förlorat till följd av att agenturavtalet har upphört att gälla, även då de fördelar som huvudmannen fortsatt kommer att ha måste anses ha ett högre värde?

2) För det fall huvudmannen tillhör en koncern, ska fördelar för andra bolag inom koncernen tas med i ovannämnda beräkning av huvudmannens fördelar?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

12 Den nationella domstolen har ställt den första frågan för att få klarhet i huruvida artikel 17.2 a i direktivet ska tolkas så att bestämmelsen utgör hinder för att en handelsagents rätt till gottgörelse automatiskt begränsas till den provision han förlorat till följd av att agenturavtalet har upphört att gälla, även då de fördelar som huvudmannen fortsatt kommer att ha måste anses ha ett högre värde.

13 I detta hänseende ska det inledningsvis påpekas att tolkningen av artikel 17 i direktivet ska ske mot bakgrund av direktivets syfte och de regler som införs härigenom (se dom av den 23 mars 2006 i mål C-465/04, Honyvem Informazioni Commerciali, REG 2006, s. I-2879, punkt 17).

14 Det är vidare ostridigt att direktivet syftar till att harmonisera medlemsstaternas rättsregler vad gäller rättsförhållandet mellan parterna i handelsagenturavtal. Direktivet syftar således särskilt till att skydda handelsagenter gentemot deras huvudmän och innehåller, i detta syfte, bland annat, i artiklarna 13–20, bestämmelser om ingående och uppsägning av agenturavtal (domen i det ovannämnda målet Honyvem Informazioni Commerciali, punkterna 18 och 19).

15 När det gäller avtalets upphörande har i artikel 17.1 i direktivet införts ett system enligt vilket medlemsstaterna kan välja mellan två lösningar. Medlemsstaterna ska nämligen vidta de åtgärder som behövs för att se till att handelsagenten efter det att agenturavtalet upphört att gälla får antingen ersättning enligt de kriterier som anges i artikel 17.2 eller skadestånd enligt de kriterier som anges i artikel 17.3.

16 Förbundsrepubliken Tyskland har valt den lösning som anges i artikel 17.2.

17 Enligt fast rättspraxis är systemet i artikel 17 i direktivet, som syftar till att skydda handelsagenten efter det att agenturavtalet upphört, av tvingande karaktär (dom av den 9 november 2000 i mål C-381/98, Ingmar, REG 2000, s. I-9305, punkt 21, och domen i det ovannämnda målet Honyvem Informazioni Commerciali, punkt 22).

18 När det gäller gottgörelse vid avtalets upphörande kan medlemsstaterna således, med avseende på valet av beräkningsmetod för denna gottgörelse, endast använda sitt utrymme för skönsmässig bedömning inom de fasta ramar som införts genom artiklarna 17 och 18 i direktivet, (domarna i de ovannämnda målen Ingmar, punkt 21, och Honyvem Informazioni Commerciali, punkt 35).

19 Det förfarande som fastställs i artikel 17 i direktivet kan delas upp i tre faser. I den första fasen är syftet att inledningsvis fastställa värdet av de fördelar som huvudmannen får till följd av affärer med sådana kunder som handelsagenten har skaffat, i enlighet med bestämmelserna i artikel 17.2 a första strecksatsen. I den andra fasen ska det därefter prövas huruvida det belopp som fastställts på grundval av de kriterier som beskrivits ovan är rimligt med hänsyn till samtliga omständigheter i det enskilda fallet, och då särskilt handelsagentens förlust av provision, i enlighet med andra strecksatsen i denna bestämmelse. I den tredje fasen ska gottgörelsens belopp slutligen ställas mot den

högsta gräns som föreskrivs i artikel 17.2 b i direktivet, vilken endast ska tillämpas om det belopp som beräknats i de två föregående faserna överskrider denna gräns.

20 Eftersom förlusten av provision endast utgör en av flera relevanta omständigheter vid rimlighetsprövningen ankommer det följaktligen på den nationella domstolen att, under prövningens andra fas, bedöma huruvida den gottgörelse som tillerkänts handelsagenten *in fine* framstår som rimlig och således huruvida, och i förekommande fall i vilken omfattning, denna gottgörelse ska justeras med hänsyn till samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

21 Mot bakgrund av direktivets syfte, såsom detta har återgetts i punkt 14 i denna dom, framgår det av nämnda system att en sådan tolkning av artikel 17 i direktivet som den nationella domstolen har föreslagit endast kan godtas om det kan uteslutas att tolkningen visar sig vara till nackdel för handelsagenten.

22 Domstolen har dessutom redan hänvisat till den rapport om tillämpningen av artikel 17 i direktivet som kommissionen lade fram den 23 juli 1996 (KOM/96/364 slutlig). I denna rapport ges detaljerad information om hur gottgörelsen beräknas i syfte att underlätta en enhetlig tolkning av artikel 17 (se domen i det ovannämnda målet Honyvem Informazioni Commerciali, punkt 35). I rapporten uppräknas olika omständigheter som i praktiken ska beaktas vid rimlighetsprövningen, varav vissa talar för en högre gottgörelse.

23 Mot bakgrund av dessa överväganden kan det konstateras att det utrymme för skönsmässig bedömning som medlemsstaterna har för att, i förekommande fall, av rimlighetsskäl justera den gottgörelse som ska betalas till handelsagenten vid upphörande av avtalet inte ska tolkas så att en eventuell justering av gottgörelsen endast kan göras i nedåtgående riktning. En sådan tolkning av artikel 17.2 a andra strecksatsen i direktivet, vilken automatiskt skulle utesluta varje höjning av nämnda gottgörelse, skulle vara till nackdel för den handelsagent vars avtal har upphört.

24 Härav följer att domstolen inte kan godta en sådan rättspraxis som den som beskrivits i punkt 9 i denna dom, enligt vilken det automatiskt anses uteslutet att gottgörelsen, genom tillämpning av rimlighetskriteriet, kan höjas upp till den gräns som fastställs i artikel 17.2 b i direktivet, i de fall då de fördelar som huvudmannen fortsatt kommer att ha uppgår till ett högre värde än den provision som handelsagenten uppskattas ha förlorat.

25 Mot bakgrund av ovanstående ska den första frågan besvaras enligt följande. Artikel 17.2 a i direktivet ska tolkas så att bestämmelsen utgör hinder för att handelsagentens rätt till gottgörelse automatiskt begränsas till den provision han förlorat till följd av att agenturavtalet har upphört att gälla, även då de fördelar som huvudmannen fortsatt kommer att ha måste anses ha ett högre värde.

Den andra frågan

26 Den nationella domstolen har ställt den andra frågan för att få klarhet i huruvida artikel 17.2 a i direktivet ska tolkas så att, för det fall huvudmannen tillhör en koncern, fördelar för andra bolag inom koncernen ska betraktas som huvudmannens fördelar och beaktas vid beräkningen av handelsagentens rätt till gottgörelse.

27 När det gäller tolkningen av artikel 17.2 a första strecksatsen i direktivet ska det i första hand hänvisas till bestämmelsens ordalydelse.

28 I detta avseende ska det konstateras att denna bestämmelse endast gäller avtalsförhållandet ”kunder/huvudman” och de fördelar som ”huvudmannen” får till följd av affärer med dessa kunder. En bokstavstolkning av artikel 17.2 a första

strecksatsen i direktivet leder följaktligen till slutsatsen att fördelar för tredje man enligt denna bestämmelse inte kan beaktas vid beräkningen av ”huvudmannens fördelar”.

29 Denna tolkning, enligt vilken endast förhållandet mellan huvudmannen och handelsagenten beaktas, vinner stöd i en systematisk tolkning av nämnda bestämmelse.

30 Den högsta gräns för gottgörelsen som föreskrivs i artikel 17.2 b i direktivet beräknas utifrån handelsagentens ersättning. Även om huvudmannen tillhör en koncern är det dock, som den italienska regeringen har anfört, alltid endast huvudmannen som betalar ersättningen och inte de andra bolagen i koncernen.

31 Slutligen kan det konstateras att det framgår av andra skälet i direktivet att detta bland annat har till syfte att skydda affärsuppgörelser och därmed rättssäkerheten när det gäller handelsrepresentation. Detta syfte innebär i princip att fördelar för tredje man inte kan beaktas, såvida detta inte har reglerats som ett led i avtalsförhållandet mellan huvudmannen och handelsagenten. I detta hänseende ankommer det på den nationella domstolen att göra en bedömning av agenturavtalet utifrån tillämplig nationell rätt.

32 Mot bakgrund av ovanstående ska den andra frågan besvaras enligt följande. Artikel 17.2 a i direktivet ska tolkas så att, för det fall huvudmannen tillhör en koncern, fördelar för andra bolag inom koncernen i princip inte ska betraktas som huvudmannens fördelar och följaktligen inte nödvändigtvis beaktas vid beräkningen av handelsagentens rätt till gottgörelse.

Rättegångskostnader

33 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttranden till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (första avdelningen) följande:

1) Artikel 17.2 a i rådets direktiv 86/653/EEG av den 18 december 1986 om samordning av medlemsstaternas lagar rörande självständiga handelsagenter ska tolkas så att bestämmelsen utgör hinder för att handelsagentens rätt till gottgörelse automatiskt begränsas till den provision han förlorat till följd av att agenturavtalet har upphört att gälla, även då de fördelar som huvudmannen fortsatt kommer att ha måste anses ha ett högre värde.

2) Artikel 17.2 a i direktiv 86/653 ska tolkas så att, för det fall huvudmannen tillhör en koncern, fördelar för andra bolag inom koncernen i princip inte ska betraktas som huvudmannens fördelar och följaktligen inte nödvändigtvis beaktas vid beräkningen av handelsagentens rätt till gottgörelse.

Underskrifter